

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

В.К. Сидоренко, член-кореспондент НАН України
 Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто стан та проблеми модернізації сфери вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства. Зроблено спробу розкрити механізми вдосконалення управлінської діяльності, спрямованої на приведення всіх структурних ланок вищої освіти в відповідність до ознак нового культурного середовища суспільства.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед факторів, що суттєво впливають на формування соціально-економічного устрою суспільства, освіта займає одне з провідних місць, будучи важливою ланкою соціальної інфраструктури різних інституцій: державних та недержавних, яка включає діяльність університетів, академій, інститутів, коледжів, технікумів, ліцей, училищ, шкіл та інших освітніх установ. Освітні послуги являють собою важливе джерело виробництва економічних благ і характеризуються значним впливом на ефективність функціонування економіки. Все це досягається завдяки широкому використанню знань людей, їхнього досвіду, умінь, навичок, можливостей доступу до навчання, підвищення кваліфікації, вдосконалення професійних і особистісних якостей працюючих.

Стабільний розвиток трансформаційних перетворень української економіки в значній мірі визначається вектором модернізації сфери вищої освіти – джерела кадрового потенціалу вищої кваліфікації, завдяки чому знання і освіта набувають безперечної економічної цінності. Ця обставина істотно впливає на стан і тенденції роз-

витку галузі освіти в Україні, перш за все, в напрямі її інтеграції в процеси структурної перебудови економіки, що охопили всі сторони формування ринку праці та призвели до суттєвих змін у попиті на певні види освітніх послуг [2, 4, 8].

У даному контексті успіх проведених перетворень зможеться відповідно застосовувати методик і перспективних моделей, які дозволять знаходити найкращі варіанти стратегічних і тактичних рішень з проблем управління освітніми процесами на всіх рівнях: державному, регіональному, локальному (окремій вищій навчальній закладі).

Виклад основного матеріалу. Освіта, як стверджують відомі американські дослідники проблем менеджменту Трейсон Дж. і О'Делл К., прямо пов'язана з конкурентоспроможністю. Результати освіти в поданні з іншими ресурсами дають підвищення продуктивності та якості [1].

Однією з найважливіших проблем сфери вищої професійної освіти в контексті загальносоціального розвитку є забезпечення різних категорій користувачів високою якістю інформацією, задоволення зростаючого попиту в освітніх послугах як в кіль-

кісному, так і в якісному відношенні. Участь міжнародних організацій у вдосконаленні інформаційного забезпечення освітнього процесу простежується через діяльність ЮНЕСКО і координованих нею міжнародних комісій та інститутів з видання аналітичних доповідей, методичних та інформаційних матеріалів [2, 6].

Вища освіта, як фактор інноваційного розвитку суспільства, носить всеосяжний характер. Вона повинна відповідати умовам функціонування економіки країни. При виробленні й прийнятті управлінських рішень, які стосуються стратегічних і тактичних завдань розвитку вищих навчальних закладів, слід виходити з того, що наукові підходи та практичні заходи доцільно прив'язувати до ситуації, що склалася. Такі рішення повинні прийматися на основі положень чинного в країні законодавства.

У сучасних умовах законодавча база вітчизняної освіти спирається на Закон України "Про освіту", Закон України "Про вищу освіту", сукупність законодавчих актів та інструктивних матеріалів, що регламентують навчальну, наукову та інші види діяльності навчальних закладів. Зміст нормативних документів ґрунтується на положенні про те, що освіта виступає в якості провідного інституту розвитку суспільства.

Ефективне управління ресурсами вищого навчального закладу є однією з умов забезпечення його конкурентоспроможності в ринкових умовах, якщо воно передбачає розширене використання соціально-економічних ресурсів регіону як макросистеми, тобто демографічного, природно-кліматичного, етнокультурного та інших видів потенціалу регіону в діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу.

В силу тієї обставини, що освітні установи є частиною сфери освіти, що сформувалася в регіоні, яка, в свою чергу, входить у систему народного господарства,

розвиток ринкових відносин в економіці України докорінним чином змінило і економічні умови функціонування державних ВНЗ: перед ними гостро постали проблеми власного життєзабезпечення, підтримки фінансового стану на достатньому рівні й пошуку джерел сталого розвитку. Це актуалізує необхідність розробки та вдосконалення інструментарію та моделей структурно-регіональних перетворень в системі вищої професійної освіти.

Всесторонній аналіз сучасних праць дослідників економістів у сфері освіти свідчить про акцентування їх уваги на багатоаспектності та різноманітності аспектів стратегічного управління в системі вищої професійної освіти. Питання управління в сфері освіти розглянуті в працях Афанася Ю., Бордовського Н., Вебера В., Денисенко В., Шукунова В. та ін.

Економічні аспекти системи освіти викладені в працях Бандурного Ф., Зайченко О., Кетової Н., Колесникова Ю., Пустарнікова В., Рашетини С. та ін.

Питання якості управління освітою досліджені в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених: Олександрівської Л., Бугадиной Н., Бєльової А., Борисова Е., Галатіонової В., Ільїна В., Князєва Е., Лікарчука І., Огневої Ю. В., Парето В., Кейна Дж., Фрідема М., Самуельсона П., Маршалла А., Хайєка С. та ін.

Високо оцінюючи вітчизняні та зарубіжні дослідження в галузі освіти, стратегічного управління освітою, якості управління освітою, необхідно відзначити, що більшість вітчизняних розробок з управління освітою, заснованих на стратегічному менеджменті, не повністю враховують реальний стан освіти в регіоні, а зарубіжні розробки недостатньо відображають специфічні особливості і вимоги до управління сучасною освітою. Тому виникає об'єктивна необхідність проведення досліджень щодо вдосконалення системи управління освітою, орієнтованої на підпи-

щення затребуваності освітніх послуг, що актуалізує проблему процесів управління, інструментарно-методичного забезпечення системою вищої професійної освіти.

Стурбованість викликає глобалізація в сфері освіти, що стрімко розвивається. Формування глобального ринку освіти вимагає створення єдиних правил, які регулюють бізнесові операції з надання освітніх послуг, виходячи з основоположного принципу, що вища освіта є громадським благом. Тільки в цьому випадку можна буде усунути всі невизначеності, ризики і небезпеки, пов'язані з глобалізацією і формуванням вищої освіти [10].

Глобалізація являє собою безперервний процес адаптації та стандартизації всіх аспектів суспільного життя в усіх країнах. Вища освіта є одним з найважливіших факторів, що визначають хід цього процесу. Однак сама система вищої освіти підлягає реформам, зокрема, їй необхідно адаптуватися до ринкової економіки, яка серед іншого передбачає загальнодоступність вищої освіти.

Українській вищій школі ХХ в. була близька модель Гумбольдта, згідно з якою університет був єдиним вищим навчальним закладом, де навчання та наукові дослідження знаходилися в нерозривній єдності і головний акцент робився на підготовку та виховання творчої особистості, здатної до саморозвитку.

Історія розвитку вищої освіти в Україні показує, – якщо держава захищена в ній і надає суттєву підтримку, завжди буде відповідний суспільним потребам результат. Особливо наочно це виявилось в 50-60 рр. ХХ ст., коли прогрес в окремих галузях вітчизняної науки і техніки був такий значний, що висував країну на лідруючі позиції в світі з цих галузей, а деякі з них подекуди зберігались і в даний час.

Більшість фахівців і дослідників оцінюють сучасний стан вищої професійної освіти в Україні як кризовий [3, 5, 7].

Однак така ситуація має своє пояснення. Сучасна епоха – це черговий етап генезису нових культурних форм. Вони народжуються з одного боку, як наслідок конфлікту двох цивілізацій: помираючої індустріальної і нової індустріальної, а з іншого, – як феномен заново відбудованого культурологічного ряду.

Відповідно до теорії систем, будь-яка цілісна структура, ут. ч. освітня, містить особливі інформаційні "стрижки", котрі несуть конструкції загального відображення характерних суттєвих ознак. Освіта, як засіб передачі та засвоєння соціально-значущої інформації, повинна адекватно реагувати на еволюцію власного культурного фону. Така реакція і є формою сучасної кризи в освіті. Це конструктивне науково обґрунтоване намагання зняти протиріччя між існуючими освітніми моделями та новими культурологічними феноменами.

На основі зазначеного спробуємо охарактеризувати сутність кризи в вищій освіті. Не секрет, що досить тривалий час педагогічна модель підготовки фахівців ґрунтувалася на принципі усереднення суб'єкта освіти. Цей принцип цілком задовольняв індустріальну епоху, коли мова йшла про масове відтворення знання. Результатом такої моделі стала невідповідність засад освітнього моделювання сучасним культурологічним реаліям: єдине світоглядання, єдиний світогляд, особистісна диференціація, масова дифузія окремих культурних сфер, інформатизація й технологізація освітніх процесів. Таке трактування кризової ситуації підтримують багато дослідників (Андрищенко В., Бєх В., Кремль В., Лутовий В., Маслов В., Огневої Ю. В., Олішній В., Хрикова Є.) і педагогічні практики. Все це дає підстави вестися мову про необхідність приведення всіх структурних ланок вищої освіти у відповідність до ознак нового культурного середовища суспільства [2, 8]. Зрозуміло, що для вирішення та-

кої непрості проблеми виникає потреба в новій методологічній основі. Парадоксально, але факт, що саме в цьому питанні можуть допомогти Коменський Я., Песталоцці І. й Ушинський К. Саме вони висували ідею культурододільності, яку було покладено в основу культурологічного підходу. Отже, дилематика освітнього процесу, а саме зародження нових підходів до сучасного освітнього процесу, слід шукати в наших попередників. Дуже важливою для майбутніх реформ може бути поставлена ще в 60-ті роки минулого століття Кравським В., Лернером П., Скатніним М. проблема змісту освіти. Особливо перспективною слід вважати їхню ідею про педагогічну адаптацію культури.

Культурологічний аспект як філософська складова єдиного освітнього простору може бути тією ланкою, котра поєднує всі проблеми оптимізації та модернізації освітніх процесів, що відбуваються на мікро- та макрорівнях. Завдяки культурологічним дослідженням (Бахтіні М., Біолер В., Логман Ю.) і аналізу суспільних моделей та включенню його результатів у щоденну практику освіти, всім можливим зусиллям цієї галузі надається конкретна і конструктивна сутність. Ведучи мову про сутність простору вищої професійної освіти та необхідність його модернізації, ми розуміємо ні що інше, як одні з емпіричних засад науки про культуру, котра в свою чергу, розвиваючись і збагачуючись, формує глобальну картину сучасного світу. Таким чином, утворюється взаємодіюча система, самодостатня за своєю суттю, де одне з перших місць займає культурологія, і освіта, котра в даному випадку виступає у подвійній позиції – як функціональне знаряддя розвитку цивілізації і як надзвичайний феномен та основа всіх знакових суспільних процесів.

Освіта, безумовно, є частиною культури, тому всі утворені в продукті освітньої діяльності повинні критеріально відповідати типам, формам, мовам, об-

разам, рівням тих чи інших культурних моделей. Освітнє поле вищої професійної освіти повинно взаємодіяти з ними в багатьох найрізноманітніших культурних умовах. У цьому випадку успішність як неупішність поведінки економіки буде залежати сутю від того, як освітньою полем вдасться сфокусувати всі свої типові функції на характерних рисах культурологічної моделі.

Кризові вивази в освітній системі спостерігаються в даний час в багатьох країнах світу, що пояснюється різними факторами. У нашій країні загальною кризою освітньої системи в основному обумовлена і посилюється знаними соціально-економічними та політичними проблемами. Все це ускладнює процес реформування системи, тому що за поточними проблемами нечітко видно перспективи та орієнтири майбутнього. Кардинальне реформування системи вищої професійної освіти пов'язане з величезною відповідальністю за майбутнє країни. Воно має здійснюватися на основі глибокого і всебічного аналізу традицій, досвідчених і невдаливих, сучасного стану вищої освіти в Україні, розробки активної багоспектної концепції її розвитку, передбачення стратегічних інтересів країни в післякризовий період у третьому тисячолітті.

Успадок Україні дістася масштабно й розгалужена система вищої професійної освіти. За наявності безперечних позитивних якостей система вищої професійної освіти в країні тривалий час формувалася в умовах значного ідеологічного тиску, дріб'язкової бюрократичної регламентації, технократичного, гіпертрофовано-уязкогалазуемого, адміністративно-маніпулятивного підходу до розвитку вищої школи [9]. Незважаючи на це система дозволила досягти високих результатів. Аналіз статистичних даних за 80 і роки свідчить про зовні стабільний розвиток в країні як всієї освітньої системи, так і вищої школи зокрема. Частина сукуп-

них витрат на освіту в валовому національному продукті, хоча і не досягла рівня США (близько 6,8%), але все ж збільшилась з 5,02 до 5,34%. Питома вага видатків на вищу школу в державному бюджеті зросла з 2,0 до 2,7% [6, 10].

Проте пряме зіставлення зазначених показників з даними по розвинених країнах навіряд чи є доречним, тому що на Заході асигновані державою і приватними юридичними особами фінансові кошти були завжди еквівалентні реальним матеріальним ресурсам, які можна придбати за ці гроші. У нашій країні для освіти, як і для інших соціальних і навіть виробничих сфер, справді наукових методів економічного управління не існувало.

Хронологічно реформування вітчизняної вищої школи почалося раніше радикальних перетворень в економіці і до початку зміни державного устрою України. Це історичний прецедент, оскільки реформи в освіті в різних країнах завжди йшли за серйозними економічними і політичними трансформаціями. Звідси і багато специфічних проблем сучасної вітчизняної системи вищої освіти, від вирішення яких залежать не тільки її власні перспективи, але й багатьох в чому майбутнє української держави.

Вища школа в пошуках свого місця в оновлюваному суспільстві вже пройшла певний шлях, рухаючись по ньому переважно методом проб і помилок, прямого, не завжди продуманого, запозичення зарубіжного досвіду.

Однак ці зусилля, не підкріплені реальною підтримкою держави, не могли зупинити наростання кризи в системі професійної освіти країни. Низька оплата праці призвела до відтоку викладачів молодого і середнього віку, що порушило природно необхідний процес ротатції викладацьких кадрів, і на даний час, наприклад, середній вік докторів наук наближається до 65 років.

Посилився і фінансовий дефіцит вищої школи, реальні витрати якої перевищують виділені з державного бюджету кошти. Частка видатків державного бюджету на освіту в нашій країні відвіч нижче від середньоосвітнього рівня.

Очевидно проблема державної участі в управлінні вищою професійною освітою пов'язана, перш за все, з питаннями організації фінансування та економічного управління її функціонуванням і розвитком.

Тому в сучасних мільйонних умовах, за обмеженого обсягу реальних ресурсів, надзвичайно важливо правильно визначити головні напрями діяльності ВНЗ, засоби і способи управління ними [11].

У сучасному науковому світі, особливо в найбільш зацікавлених колах (філософія, психологія, педагогіка) тривають дискусії щодо пріоритетів у дослідницьких завданнях освіти - акцентувати увагу до неї як об'єкта дослідження чи як до основного комплексу інструментів пізнання освітньої реальності [3, 8, 9]. Важко погодитися з таким підходом до проблеми, оскільки неможливо уявити собі просторово вибудовану модель вищої освіти, котра функціонує лише задля того, щоб продукувати готових носіїв сформованих знань. Постійний інтерес близького кваліфікованого педагога до освіти полягає в тому, що це глибоко спеціалізована форма життєдіяльності, де концентрується безліч соціальних, економічних, філософських і сотень інших різнофункціональних галузей знань, котрі вимагають відношення до себе як до об'єктів глибокого дослідження.

Висновки

Незважаючи на різні підходи до освіти в економічно розвинених країнах, у них ринковий механізм регулювання поєднується в різних комбінаціях з методами прямого і непрямого державного впливу. В сучасному суспільстві з розвинутою ринковою економікою досить міцно

утвердилася концепція державної підтримки та вирівнювання матеріальних умов для реалізації принципу рівних можливостей усіх соціальних груп в отриманні як загальної, так і професійної освіти.

Механізми формування систем фінансування університетів в країнах з розвинутою ринковою економікою формувалися десятиліттями, і продовжують постійно удосконалюватися. Можна припустити, що і Україні доведеться пройти тривалий шлях формування ефективного економічного механізму регулювання та управління розвитком системи професійної освіти. Ефективний механізм управління вищою школою не можна побудувати простим запозиченням окремих елементів з практики розвинених країн світу. Він повинен мати характер системи, адаптованої до українських умов, практики і традицій.

Література

1. Грейсон Дж., О'Делл К. Менеджмент на практиці. – М.: Янус-К, 1999. – 240 с.
2. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Видавничий дім Ін Юре, 2003. – 416 с.
3. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Знання України, 2003. – 215 с.
4. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Прамота, 2005. – 448 с.
5. Куряк М.В., Тельнюк Н.В. Экспертные оценки в образовании: Учебное пособие. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 112 с.
6. Мониторинг стандартів освіти / За ред. Альберта Лайджамана і Т.Неїлала Постлпейна. – Львів: Літопис, 2003. – 328 с.
7. Мониторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І. Локшійної – К.: К.І.С., 2004. – 128 с.
8. Огінський В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. – К.: Знання України, 2003. – 447 с.
9. Сисова С.О., Батченко Н.Г. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку. – К.: ВД ЕКМО, 2011. – 344 с.
10. Статистический ежегодник Европейской Экономической комиссии ООН Тенденции в странах Европы и Северной Америки. – М.: Информациа, 2002. – 218 с.
11. Хризов Є.М. Управління навчальним закладом/Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 365 с.

АННОТАЦІЯ

Сидоренко В.К. Інноваційні підходи к модернізації управління сформованим економічним середовищем / Висока освіта і природокористування. – 2012. – 4, № 5-6. – С. 151-156.

Рассмотрены состояние и проблемы модернизации сферы высшего образования на современном этапе развития общества. Осуществлена попытка раскрыть механизмы усовершенствования управленческой деятельности, направленной на приведение всех структурных звеньев высшего образования в соответствие с характерными чертами новой культурной среды общества.

SUMMARY

V. Sydorenko. Innovative approaches to management modernization by modern Higher Education // Biological Resources and Nature Management. – 2012. – 4, № 5-6. – P. 151-156.

The state and problems of modernization of Higher Education in a modern society are considered. The attempt to develop the mechanisms of improvement of the management activity directed on reduction of bringing all structural links of Higher Education in accordance to the characteristic features of a new cultural environment of the society is carried out.